

”בריתות נטולות-מרכז מאפשרות לבנות חינוך

דמוקרטי ואתי”

ריאיון עם חוקר החינוך מייקל אפל

פרופ' מייקל אפל (Michael Apple) הוא אחד מהוגי החינוך המרכזיים בימינו. הוא מלמד באוניברסיטת ויסקונסין, מדיסון, באוניברסיטת לונדון ובאוניברסיטת איסט צ'יינה נורמל בשנחאי. רבים מספריו תורגמו לשפות רבות, ושניים מהם, *אידיאולוגיה ותוכנית הלימודים* (Apple, 1979) ו-*הידע הדשמי* (Apple, 1993) נמנים בעיני רבים עם ספרי החינוך החשובים ביותר שנכתבו במאה ה-20. אפל, שהתחיל את דרכו החינוכית הפורמלית כמורה בבית ספר יסודי בשכונת עוני בניו ג'רזי, שם גדל, מקפיד לפעול לצד עבודתו האקדמית למען מטרות חברתיות בארצות הברית ובמקומות אחרים בעולם. במאי 2012 ביקר אפל בישראל כאורחם של הכנס לחינוך מתקדם ושל מכללת סמינר הקיבוצים, ובזמן ביקורו קיים תלמידו לשעבר, אסף משולם, ריאיון זה איתו.

האם תוכל להסביר מהו חינוך ביקורתי ולספר בקצרה על המסורות השונות שהתפתחו במסגרת אסכולה זו?

חינוך ביקורתי (critical education) הוא ריבוי של מסורות וריבוי של היסטוריות. הרבה תלוי בנקודת המבט של הדובר, מאיזו מדינה הוא מגיע ובאיזו מסורת מדובר. לתיאוריה הביקורתית בכלל יש היסטוריה ארוכה ומפורטת של גישות אנליטיות ופוליטיות, בעיקר בגרמניה ובצרפת, ובייחוד בגרמניה בתקופת ויימאר ולאחריה, אז ברחו הוגי דעות שונים מהשלטון הנאצי. אישים ובהם בנימין, אדורנו, הורקהיימר ומרקוזה קשורים למסורת זו, כמובן. צורה זו של תיאוריה ביקורתית הייתה ניסיון לחשוב על קשרי הגומלין בין תרבויות, על אופני שליטה ועל חברה. זאת מסורת מאוד ספציפית. לכן, כשמדברים על תיאוריה ביקורתית בהקשר של חינוך, אני מעדיף להשתמש במושג **לימודי חינוך ביקורתיים**, שמכסה תחום רחב יותר. תחום זה כולל עבודה שמשויכת לזרמים מרקסיסטיים ונאו-מרקסיסטיים ובכללם אסכולת פרנקפורט, אבל גם עבודות בתחום של ביקורת התרבות, ניתוח פמיניסטי פוסט-סטרוקטורליסטי, תיאוריות קוויריות, תיאוריות גזע ביקורתיות (critical race theories) ומסורות נוספות.

מה שקובע כאן הוא נקודת המבט שממנה יוצאים אל החינוך הביקורתי. אתן לך דוגמה, בארצות-הברית יש מסורת ארוכה מאוד של לימודי עבודה (Labor Education),¹ שבמובנים רבים מתקשרת למה שהיום נקרא לו פדגוגיה ביקורתית, כלומר הפרעה לידע הדומיננטי וביקורת עליו בהקשר המעמדי. בו בזמן, מסורת זו הייתה קשורה גם לעיסוק בהיבטים של גזע, וגם לדחיקה לשוליים של עובדי כפיים ובייחוד להדרה של נשים. כלומר, המסורת כוללת ניתוח מבחינת מעמד, גזע ומגדר. במדינות אחרות, לדוגמה ברזיל, יש היסטוריה מחקרית והגותית ארוכה הקשורה לעבודתו של פאולו פריירה (Freire). מסורת זו שמה דגש על דיאלוגיות, על כך שהמילה ידע (knowledge) היא למעשה פועל (verb) ולא שם עצם (noun) ועל כך שידע חייב לבוא מלמטה.² אמנם, המסורות האלו נפגשות לעיתים ויש להן תחומים חופפים – דבר שבא לידי ביטוי גם בפועלם של אנשים בארצות הברית, שאם כי מעולם לא שמעו על עבודתו של פריירה, עושים כמעט בדיוק את אותם הדברים – אך מקורותיהם שונים. לכן, השאלה האמורה להישאל היא, על איזו מסורת אנחנו מדברים.

עם זאת, יש כמה מרכיבי מפתח וכמה דרישות יסוד, שלדעתי חוצים גבולות מדינתיים. אחד מהם נוגע לשאלת הפוליטיקה של החינוך – ראיית בתי ספר, ותכניות הלימוד ושיטת ההוראה ככאלו שמשעתקים יחסים של ניצול, שליטה והכפפה, ולחלופין ככאלו שמצליחים לאתגר ולשבש (interrupt) יחסים אלה.

האם תוכל להרחיב על ההיבטים השונים שבהם עוסקים לימודי החינוך הביקורתיים, ולומר מהי עמדתך בהקשר זה?

גישות עכשוויות לנושאים אלו יטענו שמערכת החינוך עושה את שני הדברים יחדיו – שעתוק המבנה החברתי ואתגורו. זוהי עמדתי: הפעולה שמתקיימת היא בד בבד משעתקת ומאתגרת – ולכן מכילה סתירה. לנוכח זאת, השאלה סביב נושאים אלו היא, באילו היבטים של חינוך אנחנו מתבוננים. אחדים מהחוקרים מתמקדים בביקורת

1 הכוונה למסורת האמריקאית של לימודים בעלי אופי ביקורתי, המיועדים לפועלים, ובעיקר לחברי איגודים מקצועיים, העוסקים בנושאים פרקטיים כגון ניהול משא ומתן. יש להבדיל ביניהם לבין לימודי עבודה הנלמדים בישראל ובמקומות אחרים בעולם, היוצאים לרוב מתוך נקודת מוצא פונקציונליסטית, שהיא שמרנית בעיקרה.

2 ההבחנה הפרייריאנית בין שני סוגי הידע חוזרת בכתביו ובדבריו של אפל. ההתייחסות אל ידע כאל שם עצם משמעה תפיסתו כרכיב סטטי, קיים ומוגמר, ואילו ראייתו כפועל משמעה תפיסתו כישות דינמית, הנמצאת בתנועה מתמדת, ולכן גם בשינוי מתמיד.

המבנה הכלכלי; הם רואים בבתי הספר מוסדות המשקפים את המבנה הכלכלי בחברה. עבורם, חינוך ביקורתי ישאף לשבש את שיעתוק חלוקת העבודה המתקיימת לאורך זמן. אחרים סבורים שההתמקדות צריכה להיות בידע עצמו. במקרה זה, חינוך ביקורתי מתייחס אל ידע כאל פועל, והבחינה חייבת להיעשות סביב השאלות: **הידע של מי נלמד? הידע של מי צריך להילמד? האם צריך להיפטר ממה שנחשב באופן מסורתי לידע, כלומר, האם עלינו להשליך לפח ידע אליטיסטי?**

לדעתי, התשובה היא שלא נשליך לפח ספרות מעולה. לא נשליך דרמה טובה. לא נשליך שירה רק מפני שהיא נכתבה בידי אליטות ונמצאת בשימושן. השאלה היא, אם יש דרך להשתמש באופן אחר בשייקספיר, לדוגמה, או בספרות יהודית שהשתייכה לשכבה השלטת. בעצם, השאלה היא כיצד יש להשתמש בחומרים המזוהים עם האליטה. ביטא זאת בצורה מבריקה ריימונד וויליאמס, באומרו שתרכות היא יום-יומית, אבל תמיד יש מסורת סלקטיבית (selective tradition). חלק נרחב מעבודתי המוקדמת על ידע ועל תוכניות הלימוד עסק במסורת הסלקטיבית הזאת. נוכל לחשוב על עצמנו כעל דייגים. אנחנו זורקים רשתות, והמשימה היא בהרבה מובנים לראות איזה סוג של ידע מעלה הרשת ושל מי הידע הזה. לכן, עבור אנשי חינוך השאלה היא לא זו ששאלו מומחי תוכניות הלימוד המוקדמים בראשית המאה הקודמת, "מהו הידע הנחשב ביותר או בעל הערך הרב ביותר?". הרעיון הוא לשאול תחת זאת: "הידע של מי הוא הנחשב ביותר?", וזה אומר שעלינו לחשוף מי נמצא בעמדת כוח מבחינת מעמד, מגדר, גזע, יכולות, נטייה מינית.

שאלה נוספת נוגעת לדברים הסמויים הקשורים למבנה בית הספר ולהוראה. לפיכך, המשימה בהקשר זה היא למנוע או לשבש את יישומה של תוכנית הלימודים הסמויה, כלומר, את הדרך שדפוסי התייחסות והתנהגות למיניהם, ואף ערכים שונים, נלמדים בצורה דיפרנציאלית. בהקשר זה בולטת שאלת הקול: קולו של מי נשמע, ולמי יש הזכות להפריע לקולות הדומיננטיים? באיזה ידע נשתמש, והאם אנחנו עוזרים בדרך כזאת או אחרת לקבוצות פרוגרסיביות אבל באותו זמן דוחקים לשוליים קבוצות אחרות? לעיתים אנשים פרוגרסיביים בהקשר אחד, אבל משתתפים בדיכוי ובניצול בהקשרים אחרים. לדוגמה, מבין מי שחושבים שהמעמד הכלכלי הוא הגורם הדומיננטי להדרה והפועלים באופן מאוד פרוגרסיבי בהקשר הזה, יש כאלו שבה בעת משעתקים דיכוי מגדרי.

לכן, חינוך ביקורתי אמור להיות מאוד ער לביקורת עצמית. הרעיון הוא כפול: מחד גיסא, שתהיה ביקורת חברתית – מה שאני מכנה "להעיד על השלילי" (bearing witness to negativity), ומנגד לשאול "מה עליי לעשות?", מתוך רצון אמיתי

לפעול כדי לשנות את השלילי הזה. חלק גדול, גדול מדי, של החינוך הביקורתי נגוע באקדמיזציה-יתר ורואה את תפקידו בעבודת פירוק (דקונסטרוקציה). חלק נרחב מהתיאוריה הביקורתית בעולם מוקדש לתיאוריזציה, ואף על פי שזה נעשה פעמים רבות בצורה מבריקה, עשייה זו אינה קשורה לחיים הממשיים, לדרך שהדברים אמורים לבוא לידי ביטוי בכיתות לימוד בבתי ספר. נוסף על כך, לעיתים נעדרת ממנה דקונסטרוקציה של מוסדות רלוונטיים אחרים המשתתפים בחינוך, כדוגמת אמצעי התקשורת והמנגנונים המדיניים.

זה נשמע כביקורת.

אכן, כאחד המייסדים של החינוך הביקורתי בארצות-הברית, אני בעת ובעונה אחת גם אחד המבקרים המחמירים של תחום זה. הביקורת היא בעיקר כלפי אותם המקרים שנראה לי שרק חצי מהמחויבויות של התחום נעשות בהם. לדוגמה, השאלות "הידע של מי נלמד?" ו"מה משועתק בבתי הספר?" אמנם נשאלות, אבל ניכר חוסר מוכנות לומר: "אנחנו חייבים לחולל שינוי יסודי". לכן, יש שתי משימות של שיבוש או של הפרעה: הפרעה מתמדת לסדר הקיים ברמה האינטלקטואלית והפרעה ברמה המעשית.

כמו כן חשוב להדגיש, שמדובר בחינוך ביקורתי במובן הרחב ולא רק בחינוך בית-ספרי ביקורתי (critical schooling). הרי מוסדות נוספים שותפים לחינוך: המשפחה, התקשורת והמדינה. חלק מהזירות החדשות של המאבק נמצאות בתחום של התרבות הפופולרית בתקשורת, ולכן מקצת העשייה הביקורתית כרוכה בפעולות כגון ניתוח ביקורתי של התקשורת, הפקה ביקורתית של תכנים תקשורתיים, ותיאטרון ביקורתי. וזה לא חייב להיעשות בבתי הספר. כהשלמה לעבודה של פריירה על דיאלוג ועל שיבוש הסדר הקיים בבתי הספר ובקהילות ניתן לראות, למשל, את עבודתו החשובה של אוגוסטו בואל (Boal, 1979) בתחום התיאטרון, תיאטרון המדוכאים, שמתוארים בה פועלים המביימים הצגה שבמרכזה חילופי תפקידים בינם לבין מנהלם, היפוך המאפשר להם לבקר אותו. זה נעשה בדרך תיאטרלית ודורש הכנה ואימון, כיצד להיכנס לדמות שחושבת באופן טקטי ושתפקידה ליצור טרנספורמציה של יחסי הכוחות.

באופן כללי, אלה הם סוגי המשימות. ההגשמה שלהן סובבת סביב שני צירים מרכזיים: האחד, ההבנה שהעולם מאורגן סביב יחסי כוח ושחברה קיים חוסר שוויון בוטה ביחסים אלו. עלינו להבין את הקשר של חינוך לאי-שוויון זה. השני, הנכונות לראות את העולם באופנים שונים ומרובים ולהשתתף במגוון של ביקורות על יחסי כוח הגמוניים.

יש ביקורת רבה על התחום של פדגוגיה ביקורתית. נטען שהיא יפה רטורית ושיש לה כוח אינטלקטואלי רב, אבל מועלות תהיות לגבי היכולות שלה לעזור לנו הלכה למעשה.

אני לא ממעיט מחשיבותה של עבודה תיאורטית. עבודה תיאורטית שנעשית בצורה טובה היא חשובה. היא מערערת את ההגמוניה של הכוחות הדומיננטיים ומשבשת את היעילות החובקת-כול של התנהלותם. תיאוריה חשובה, מכיוון שהיא מאפשרת את היווצרותם של קול ומקום. הרשה לי לדבר כאן באופן אישי. אני דור ראשון במשפחתי למסיימי תיכון. למדתי בבית ספר תיכון באזור מאוד עני, שבו פחות משלושה אחוזים מהתלמידים המשיכו לסוג כלשהו של לימודים על-תיכוניים. 60% מהתלמידים לא סיימו 12 שנות לימוד. אחר כך למדתי בקולג' קטן למורים בלימודי ערב, וכשהוכשרתי כמורה – ואני משתמש במילה "הכשרה" רק מכיוון שכך מקובל לכנות זאת³ – ההנחה הייתה שיש להשתמש בתוכנית לימודים ממלכתית ובספרי לימוד חובה, ואנחנו הוכשרנו ללמד בצורה שפאלו פריירה קורא לה "הוראה בנקאית". הילדים היו אמורים ללמוד את הידע הרשמי, ועליי כמורה הוטל להיות יעיל וחסכן [כלכלית], ועוד מעט נחזור למושגים הללו. אלו הם המאפיינים המרכזיים של מדיניות החינוך בארצות-הברית היום, גם בימי אובמה, וכפי שהבנתי, זו גם המדיניות של הממשלה הנוכחית בישראל. על מצב כזה אומרים ש"זנב הבחינה מכשכש בכלב ההוראה" (the tail of the test wags the dog of the teacher), כלומר יש התעלמות מהיכולות האינטלקטואליות שלי כמורה, קיים חוסר כבוד בוטה כלפי מורות ומורים. המאבק שלי היה להפוך לאינטלקטואל ביקורתי מדופלם – כלומר, כזה שיש ברשותו הדיפלומה המתאימה. הרבה אנשים אומרים דברים ומבינים מה קורה בחייהם, הם לא צריכים תעודה שתסמך אותם לעשות זאת, אבל כדי לזכות בכבוד, בקול, אתה זקוק לתעודה.

אז לי, ולהרבה אנשים עניים ולכאלה שאינם "לבנים" (people of color), כדי שהקול שלך יישמע, היה חשוב שתלמד תיאוריה. לאחר שלמדתי והוכחת שאתה מבין אותה, קולך יכול היה להישמע. נוצר מרחב חדש שבו תוכל להשתמש בכלים שרכשת כדי ליצור סט של משקפיים שמאפשרים לך להבין, לדוגמה, את היחסים בין כלכלת המדינה ובין תרבות. זה היה ממש חיוני. אחד הדברים שאני מנסה לעשות הוא לפתח כלים [תיאורטיים] ובו בזמן להשתמש בהם. לדוגמה, המושג "הגמוניה" שפיתח גרמשי (Gramsci) הוא אלמנט מפתח בכל הניתוחים שלי. אני

3 אפל מעדיף את המושג "חינוך מורים" (teacher's education).

הראשון בארצות-הברית שהשתמשי במושג הזה בחינוך. זה לא עושה את זה נכון, או טוב יותר, אבל המשימה בהרבה מובנים של תיאוריה ביקורתית היא לפתח את המערכת (apparatus) התיאורטית. אתה יודע, שפה מסמלת הרבה דברים ומקנה משאבים שונים, ואם השפה נגישה לך ונמצאת ברשותך, תוכל להביט על העולם בצורה ביקורתית. כך שאם שפת החינוך היא טכנית, ואם אפקטיביות נמדדת על פי תוצאות מבחנים בלבד וכך גם נמדדים מורים טובים – כששתמשים בשפה זו נוטים לאמץ את השקפת העולם שהיא מייצגת [...] השפה במקרה זה משמשת במובנה הוויטגנשטייניאני, כלומר, יש להתבונן במשמעות השפה מבחינת השימוש בה בהקשר היום-יומי. המשימה היא גם לפתח מערכת תיאורטית של שפה שמאפשרת להביט על העולם בצורה שונה לגמרי.

לכן, אני לא רוצה לקבל בצורה פשטנית את הביקורת על פדגוגיה ביקורתית, שלדעתי היא אנטי-אינטלקטואלית, כזאת שמזלזלת בפיתוח משאבים לשוניים חדשים או אינה מייחסת חשיבות לכך. להיבט התיאורטי וליכולת לנתח את המציאות שלנו בעזרת מבנים תיאורטיים חדשים יש חשיבות רבה. לעומת זאת, לימודים ביקורתיים הפכו להיות פן נוסף של הלימודים הפורמליים, בייחוד לאחרונה. התחום נכבש בידי חוקרים שטיפסו במעלה ההיררכיה האקדמית תוך כדי יצירת מרחבים של סמכות באקדמיה, והפכו את הידע לכֶּחֵץ – למשהו שיש דרכים לבחון אותו. אתן לך דוגמה קצת אישית, שיש בה גם משום ניצחון וגם משום תבוסה. כל הספרים שלי תורגמו ויוצאים לאור בסין ובקוריאה. כדי להפוך למורה כיום בסין, במבחינים הסטנדרטיים יש שאלות על עבודתו של מייקל אפל.

הפכת להיות חלק מתוכנית הלימודים הרשמית?

כן, לחלק מתוכנית הלימודים הרשמית להכשרת מורים. זאת הצלחה, אבל גם תבוסה. זה אומר שסטודנטים חייבים לקרוא את זה, או לפחות לשנן את הכתוב, אבל הכתוב הופך להיות **שם עצם** ומפסיק להיות **פועל**. ברגע הזה לתוכן כבר אין אג'נדה פוליטית, אלא "הנה שם נוסף ופרספקטיבה נוספת שאתם חייבים לשנן לקראת הבחינה כדי שהציונים שלכם יהיו גבוהים די הצורך ויאפשרו לכם לקבל משרת הוראה". כמו שאמרתי, יש בכך משום תבוסה והצלחה בעת ובעונה אחת. במילים אחרות, יש סכנה בכך שהתחום נעשה יותר ויותר אקדמי, אבל בעצם, כדי לזכות בלגיטימציה הוא חייב להיעשות כזה. התיאוריה חייבת להיות שם. לכן, המאבק נגד האקדמיה אמנם אינו חסר משמעות, ועם זאת אנחנו צריכים לאתגר כל תיאוריה או מה שנחשב לתיאוריה ולשאול מניין היא צומחת. וכאן, יש לי ביקורת על הפדגוגיה הביקורתית.

אני מכיר את הדמויות הבולטות, את הטקסטים, אני יכול לצטט מהם, לבקר אותם. זה הופך להיות משחק המילים של האקדמיה – כיבוש מרחב של סמכות אקדמית.

למה אתה מתכוון?

יש לי ביקורת כלפי הוגים ביקורתיים שמשתמשים במסורת הביקורתית לצורכי אסטרטגיות המרה בורדיזיאניות.⁴ הם יוצרים מרחב לתיאוריות ביקורתיות באקדמיה, וככל שהתיאוריות פחות מובנות, כך עולה היוקרה האקדמית שלהן. במילים אחרות, לא מדובר בפרויקט אינטלקטואלי תיאורטי גרידא, אלא יש חשיבות רבה גם לדרך היישום שלו. נוצרת תפיסה שאם התיאוריה היא "צרפתית" ואם אנשים לא יכולים להבין אותה, היא טובה מכל תיאוריה אחרת. ואני חושב שכאן בורדייה מאוד משמעותי. מדובר בפרקטיקות של המרה המאפיינות את אנשי המעמד הבינוני החדש, שהעשייה הפוליטית היחידה שלהם היא באמצעות המקלדת. לא כולם כאלה, אבל הרבה חוקרים ביקורתיים יסכימו עם מה שאני אומר. אלה הם אותות אזהרה, ואנחנו חייבים להיות ערים להם. אנחנו, אנשי האקדמיה, איננו חפים מהשפעות כלכליות ומהרצון שלנו להתקדם בעבודה. לכן אני מעדיף שנהיה ערים לכך, ושנוכל לומר: "אני מוכן לקחת סיכונים גם אם זה ישפיע על הקריירה שלי, כי אני חייב לפעול". זאת, אם כן, הביקורת.

כלומר, אתה מדבר על תיאורטיזציה-יתר, שבין השאר תלושה מהיכולת להבנה או לפירוש שמאפשרים פעולה?

שמע, דיואי לא היה טיפש. אמנם העושר האינטלקטואלי הרב שלו היה דל מבחינה פוליטית, אבל האפיסטמולוגיה הביקורתית הפרגמטית שלו חיונית ביותר לפרויקט הזה. כלומר, המבחן של הידע הוא האפקטיביות שלו. זה יכול להישמע כפרגמטיזם וולגרי, אבל האפיסטמולוגיה שאומרת שידע לא מתהווה רק בראשי, אלא נוצר בצורה קולקטיבית, כלומר, שלא מדובר רק בפועל (verb) בגוף יחיד אלא בפועל בצורת הרבים, שידע הוא תמיד הצהרה "שלנו" ולא הצהרה "שלי" – אז זה חשוב ביותר. צבירת ידע היא גם סוג של דיספוזיציה [נטייה טבעית] – ידע דורש שתהיה מוכן לפעול בעולם כאינטלקטואל, כיצור פוליטי וכו'. לכן במובנים מסוימים אני רוצה להגן על עבודה אינטלקטואלית, אבל לא הייתי רוצה שנחשוב שזאת המשימה

4 קרי, דומות לאלה המתוארות בעבודתו של הסוציולוג פייר בורדייה (Bourdieu)

היחידה שלנו. עבודה אינטלקטואלית אינה חיים על המרפסת הבכטיאנית.⁵ לכן, אחת הביקורות המרכזיות שלי היא נגד מה שקרל מנהיים כינה בספרו אידיאולוגיה ואוטופיה "אינטליגנציה צפה" (free-floating intelligentsia), שזה בעצם ההסתגרות במגדל השן: אנחנו עומדים מעל כולם, יש לנו הידע שלאנשים ה"מסכנים" ברחוב אין, ותפקידנו הוא להתבונן מלמעלה ולשקף מה שקורה. אני חושב שמה שאני מציע הוא הפונקציונליזם הסוציאליסטי בהתגלמותו – הטענה שידע נוצר תוך כדי עשייה, ובאמצעים אחרים גם כן.

ביקורת נוספת, שאני מסכים איתה חלקית, היא שהמסורת [של הפדגוגיה הביקורתית] היא ברובה רטורית. אבל אני רוצה להיות זהיר גם בנוגע לטענה זו. לדוגמה, יש לי תואר שני בפילוסופיה אנליטית ובפילוסופיה קונטיננטלית. לכן אני מרגיש בבית עם הברמס ועם מרקוזה ועם בנימין, כמו שאני מרגיש עם ויטגנשטיין ועם אחרים. לשפה תפקודים רבים: יש לה תפקודים רטוריים כלגיטימציה להנעה לפעולה; היא משמשת לתיאור, להסברה, לבחינה. כל התפקודים הללו הם בעלי ערך. חלק ניכר מהספרות בפדגוגיה הביקורתית הוא רטורי. כלומר השימוש בשפה משמש כלגיטימציה להנעה לפעולה. אנחנו אומרים שהעולם רע, שיורד גשם זלעפות, והשאלה היא תחת המטרייה של מי נעמוד.⁶

שפה רטורית נחוצה ביותר כשמתעורר הצורך לבנות בריתות חברתיות. בעזרתה אנחנו בונים קבוצה, בונים "אנחנו", וביחד בונים מטרייה גדולה יותר. אבל שימוש זה שונה משימוש שנועד לתאר או להסביר. חלק רחב מדי מהפדגוגיה הביקורתית הוא רטורי, ומבחינות רבות זה אסון. אחת הבחינות היא ההנחה שניתן להניע אנשים בעזרת רטוריקה בלבד. אומרים "אנחנו חייבים להיאבק", ומובן שיש שם "חובה", אולם כשאנשים אומרים, "בסדר, אבל מהי המדיניות שלנו? מהן ההעדפות שלנו?", ובמקום תשובה ברורה הם מקבלים עוד סיסמאות – זאת בעיה. לימין יש מדיניות. אז אולי הרטוריקה של השמאל נשמעת נכונה, אבל לימין יש תשובות ברורות, ויש לו "מפעלים" שמייצרים סטטיסטיקה. לעומת זאת, המסורת הביקורתית עברה תהליך

5 הכוונה למטאפורה המופיעה בכתביו של מבקר התרבות מיכאיל בכטין (Bakhtin). בכטין מבקר את האנשים הצופים על התרחשויות הקרנבל (המושג המרכזי בהגותו) מן המרפסת – כלומר, נמצאים בנקודת תצפית מרוחקת ובטוחה המאפשרת הימנעות מהשתתפות פעילה.

6 המטאפורה של המטרייה היא מרכזית בעבודתו המוקדמת של אפל, הנשענת על ניתוח ניאו-גרמשיאני של פעולת ההגמוניה. בשעת משבר, המתואר במקרה זה כגשם זלעפות, יש קבוצות שונות, לרוב שמאל וימין, המייצגות פתרונות שונים לבעיה – מחסה מהגשם – בעזרת מטרייה. כל קבוצה מחזיקה מטרייה, והשאלה איזו קבוצה מצליחה למשוך אותנו אל מתחת למטרייה האידאולוגית שלה.

שבו היא התפשטה מן המחלצות של המיומנויות הסטטיסטיות. ולכן, כשאנחנו מדברים לדוגמה על עוני ורוצים לגבות את הטענות הביקורתיות שלנו במספרים ובנתונים, אנחנו הולכים משתמשים בנתונים רשמיים, אף על פי שאנחנו יודעים שהממשלה דואגת להציג מספר מינימלי ככל האפשר של עניים, מה גם שעצם ההגדרה של עני על ידי המדינה שונה מההגדרה שלנו. ואני לא אומר שאין הוגים ביקורתיים שטובים במספרים, יש כאלה, אבל אני מנסה להראות שיש כאן דילמה. כשהפרורמה החינוכית הגזענית⁷ יצאה לראשונה בארצות-הברית, כל הדוקטורנטים שבהנחייתי עשו עבודה טובה של דקונסטרוקציה של הטענות המרכזים שהועלו ברפורמה זו. רק הסטודנטים מסין, מקוריאיה וממדינות נוספות שחובה בהן ללמוד סטטיסטיקה ולקחת קורסים מתקדמים בנושא, יכלו להביט ולומר "אי-אפשר לבצע את זה עם המספרים המוצגים; הם ממציאיים חלק מהטענות שלהם". לכן, יש לי סימפטיה לטיעון שזה רטורי, שזה אינטלקטואלי מדי, אבל בו בזמן אני רוצה להגן על עבודה אינטלקטואלית.

כמו שגרמשי מזכיר לנו, לאנשים מדוכאים יש אלמנטים של היגיון בריא (good sense) ושל היגיון מוטעה (bad sense). הימין כובש את המרחב הזה של ההיגיון הבריא של המדוכאים, שהוא מרחב פתוח, ויודע להתחבר אליו ודרכו למשוך אותם אליו. הבט למשל מה קורה בחברה שלנו: הקהילה אבדה. אנשים רואים זאת ואומרים, הקהילות הולכות לאיבוד מכיוון שהניאו-ליברליזם מעוניין באינדיווידואליזם רכושני. טענתם היא שהניאו-ליברליזם מעוניין ליצור מצב שבו כולנו צרכנים שרק רוצים שיהיה לנו עוד, ושצדק חברתי יגיע מפרקטיקה של צריכה אינדיווידואליסטית, אלא שבדרך אנחנו מאבדים תחושה של "אנחנו", של קהילה.

זה נכון. זאת המציאות, ויש בה אלמנט של היגיון בריא. השאלה היא מי כובש את החלל הזה של היעדר קהילה וממלא אותו ויוצק לתוכו מבנים ומסגרות במיומנות רבה, שמגובה לעיתים במדיניות תומכת. מה שקורה בפועל הוא שהחלל מתמלא על ידי כנסיות ענק, דבר שמתרחש גם בישראל גם בארצות-הברית, ובמקומות נוספים בעולם. המרחב הזה של אובדן הקהילתיות מתמלא בדתיות אולטרה-שמרנית שמספקת את הקהילתיות. זה קורה גם בקרב היהודים.

למה התכוונת כשאמרת שלימין יש תשובות ברורות?

אענה לך בעזרת דוגמה. בוא נניח לרגע, שיש משבר בחינוך. פעמים רבות המצב מוצג כך גם על ידי הימין וגם על ידי השמאל. אז לצורך הדוגמה, נניח שבית ספר

7 אפל מתכוון כאן לרפורמה "אף ילד לא נשאר מאחור" (No Child Left Behind, NCLB), שיושמה בתקופת ממשלו של ג'ורג' בוש הבן.

עולה באש, ונניח שאני, מייקל, מורה בבית הספר, ואני רואה את הלהבות עולות. אני מביט לצד אחד ורואה את הימין אומר, "קפוץ קפוץ, הנה רשת ההצלה", ורשת ההצלה שהם מותחים אכן שם. הרשת היא תוכנית לימודים ארצית, תשלום מדורג למורים על פי הביצועים שלהם, הפרטה, ובתי ספר יותר סגרגטיביים. "ככה נראית הרשת – קפוץ". אני מביט לצד השני ורואה את המחנכים הביקורתיים, והם אומרים לי "קפוץ, קפוץ", וכשאני שואל איפה הרשת, הם עונים לי "ננהל משא ומתן על אופיה בדרכך למטה". לאן תבחר לקפוץ? זאת בעיה. מצד אחד, אנחנו [השמאל] לא רוצים לייצר מחדש את אותם מבני החינוך הקיימים, שמשרתים את הכוחות הדומיננטיים במדינה, אולם בעיתות משבר השאלה "מה אני עושה ביום שני [תחילת שבוע העבודה בארצות-הברית]?" מאוד משמעותית. חלק מהטענות הנשמעות נגד מחנכים ביקורתיים הם "מה שאתם אומרים יפה מאוד בתיאוריה, אבל מה לעזאזל עליי לעשות בכיתה?". הביקורת הזאת מאוד חזקה וחייבים להתייחס אליה ברצינות. לכן מדובר בפרדוקס. כן, הדיאלוג חשוב, אבל אי-אפשר לחכות איתו. הוא חייב להתחיל עכשיו, לפני שעליי לקפוץ מהבניין.

איפה אתה נמצא בתוך המסורות הללו?

איפה אני נמצא בכל זה. כמו שאתה יודע, לימדתי שנים רבות בבתי ספר בשכונת עוני, בשכונה שהייתה השלישית בעוניה בארצות-הברית. כמו כן, הייתי פעיל מאוד באיגוד מקצועי של מורים וגם עמדתי בראשו. מה שדחף אותי ללכת ללמוד היה זעם. זעם על תוכנית הלימודים הקיימת, זעם על חוסר הכבוד למורים, וזעם על הדרך שאני עצמי חונכתי בבית הספר. אני מתעקש שנמלא את שתי המשימות שהזכרתי קודם: לבקר – ולעשות זאת בצורה נגישה וברורה ככל האפשר – ולפעול. אם תחשוב על הדרך שאני כותב, תמיד משולבים בה סיפורים. אני לא יכול לבקש מהקוראים לעשות את כל העבודה. אני כותב בצורה פוליטית ורדיקלית, אבל מוודא שזה ברור ונגיש. תמיד לצד ניתוחים אנליטיים אני משלב תיאורים יותר סיפוריים, כדי שהדברים יהיו ברורים לקוראים. לא אוציא את הספר אם לא ארגיש שזה כך. הלוואי שיותר אנשים היו עושים זאת, ולא רק מחנכים ביקורתיים. אני גם משתדל לשמש מזכיר ביקורתי (critical secretary)⁸ של מורים, מנהלים ופעילים קהילתיים שעונים בצורה מאוד ברורה ורדיקלית על השאלה "מה אני עושה ביום שני?".

8 פירוש הביטוי "לשמש מזכיר ביקורתי" (או פשוט "המזכיר"), שאפל משתמש בו כאן ובמקומות אחרים, הוא שימוש בפריבילגיות שיש לו כחוקר מוביל בעל גישה לתקשורת המודפסת כדי לתת במה ומרחב לקולות של פעילות ופעילים מהשטח.

הספר המשלים את אחד הספרים האחרונים שלי, לחנך על צד ימין (Apple, 2001), שהוא ספר המכיל ניתוחים תיאורטיים, הוא המהדורה השנייה לספר בתי ספר דמוקרטיים (Apple & Beane, 1995/2007), ובו מתארים מורות ומורים ביקורתיים את עבודתם. הייתי רוצה שאנשים יצליחו להגיע מ-A ל-Z, אבל זה לא יקרה באופן רטורי. קודם עליהם לענות על השאלות מ-A עד F, אחר כך מ-F עד M, ואז מ-M עד Q, וכך בסופו של דבר נגיע ל-Z. אבל כאן אני הולך בעקבותיו של גרמשי. זוהי מלחמה מעמדה לעמדה. עלינו לתפוס כל עמדה שתקדם אותנו וברוך לקחת איתנו אנשים. קוראים לזה פדגוגיה. ואני רוצה להיות מורה. לכן אני נמצא במקום שמרחיב את הגבולות של החינוך הביקורתי כך שיכלול בעת ובעונה אחת תיאוריה ועבודה אמפירית. יש צורך בהרחבת המסורות שמהן אנחנו באים – כלומר, אני נגד רדוקציה כלכלית, נגד רדוקציה מעמדית, אני לא משתמש במודל של שני מעמדות, אלא חושב שיש לדבר לכל הפחות על שברי מעמדות (class fractions). אני מתייחס לגזע (race) ולמגדר בצורה רצינית ביותר. אני אב לילד שחור, לכן גזע אינו דבר מופשט עבורי, אלא דבר חי ומוחשי. בספרי החדש אני מתייחס בצורה רצינית גם למוגבלויות. אז אני רוצה למקם את עצמי כמבקר-מבפנים של חלק מהמסורות באותם מקומות שאני חושב שהן מוגבלות בהם. ובו בזמן, אני רוצה להרחיב את הפרספקטיבות הקיימות. זה מאבק שאני מעורב בו שנים רבות – אני רוצה להרחיב את הדרך שבה אני מבין כיצד עבודה ביקורתית נראית באופן מעשי, ולשמש מזכיר ביקורתי, שופר לעבודה הזאת.

מדוע קראת לספרך "בתי ספר דמוקרטיים" ולא "בתי ספר ביקורתיים"?

בחרתי בכוונה שלא לקרוא לו "בתי ספר ביקורתיים", אלא להשתמש בשפת הדמוקרטיה. זו שפה שיש לה כלכלה רגשית. אנשים יכולים לומר: "דבריהם של המחנכים הביקורתיים הללו הם מאוד מופשטים, אבל אני מאמין בדמוקרטיה". כך שזאת הייתה בחירה מודעת לפתוח את המרחב כדי להגיע ליותר אנשים ולהיות שימושי עבורם.

כיצד אתה רואה את המסורת הביקורתית כיום?

אני חושב שעשינו כבדת דרך מאז בולס וגינטיס (Bowles & Gintis, 1976) ומהניתוח שנטה להיות מעמדי מדי, ובכל זאת יש כיום בארצות-הברית ובמקומות אחרים כאלה שרוצים לחזור לשם. הם טוענים שכל המסורות החדשות מסיטות אותנו מהבנת כוחה של הכלכלה. אני מכנה אותם "הטהרנים" (the purifiers) וטוען

כנגדם בספרי האחרון. אני כמובן לא רוצה להמעט בכוחה של הכלכלה. כמו שאתה יודע, אני פרופסור גם בסין, וסין היא המקרה הגרוע ביותר של בירוקרטיה מדינית קפיטליסטית תחת המעטה של סוציאליזם, שכן מתקיימת בה דומיננטיות מדינית חזקה, ויש בה שחיתות רבה כמו במדינות אחרות, אבל תוך כדי שימוש בלשון "העם". עם זאת, מתן משקל יתר לכלכלה עושה עוול לאלמנטים של מאבקים חברתיים, למה שאני מכנה **אוטונומיה יחסית של התרבות**. לא כל דבר ניתן להסבר במונחים מעמדיים, ולעיתים קיבעון כזה מונע מאיתנו ליצור בריתות עם קבוצות אחרות. דווקא בהקשר זה אנחנו צריכים ללמוד מהימין, מכיוון שהימין אינו דבר אחד אלא שילוב של קבוצות שונות: לאומנים, שמרנים מבחינה תרבותית, ניאוו-ליברלים שחושבים שהפרטה היא הדרך היחידה הנכונה, אקטיביסטים דתיים, ולעיתים אנשים המאמינים במדידות ובהערכה בכל מחיר. בהיותו כזה, הימין מסוגל להתפשר על אלמנטים שונים ולבנות מה שאני מכנה **מודרניות שמרנית** (conservative modernization).

יש תנועות בתוך הפדגוגיה הביקורתית שנעות לכיוון ההכרה בריבוי, אבל ישנם גם אותם הטהרנים, שטוענים שהפכנו יותר מדי פוסט-סטרוקטורליסטים ופוסט-מודרניים. אני לא בכנסייה, או במסגד או בבית כנסת, ואני לא מפחד מדברי כפירה. יש לי פרויקט פוליטי ופדגוגי, ואני רוצה ליצור את אותן **בריתות נטולות-מרכז** (de-centered unities), שמאפשרות לי לבנות חינוך שהוא דמוקרטי ואתי ושנענה לצורכי האוכלוסיות שהוא משרת. לכן אני חייב לחשוב על ריבוי של יחסי כוחות ועל המבנים ההגמוניים הרבים הקיימים, ולשאול את עצמי, כיצד אני יכול ליצור שיתופי פעולה עם אנשים או עם קבוצות שיסכימו להתפשר על נושאים מסוימים, כך שנוכל לעזור זה לזה. זה מבדיל אותי מרוב הטהרנים. כלומר, חלק מהפרויקט הוא ההכרה שצריך לבנות בריתות שגרמשי כינה "בריתות שכנגד ההגמוניה" (counter-hegemonic alliances), שכן הימין צומח דרך גושים הגמוניים. לכן, חלק ניכר מהספרים שלי בשני העשורים האחרונים עוסקים בשאלה, מה אנחנו יכולים ללמוד מהימין.

אני לא רוצה להישמע כמו אחד הטהרנים, אבל אכן, יש חוקרים שהולכים לעיתים רחוק מדי בכיוון הפוסט-מודרניסטי. חוקרים אלה יטענו שהכול מיקרו-פוליטיקה, שאם מביטים מלמעלה אי-אפשר להבין מה קורה למטה, כלומר שאנחנו מוקפים בצורות אלגנטיות וחלקלקות של שליטה חברתית. חלק מן הטענות מבריקות. הבעיה היא שטענות אלו נכבשות בידי אחרים שמסיקים מכך שכל שנותר לנו הוא להיות ציניים, כי אין דבר שאנו יכולים לעשות, והכול בסופו של דבר נכלל בפרדיגמה של

ידע/כוח. זאת בעצם גישה אחרת שאומרת: מהו הטעם לטרוח להיאבק? הושפעת מחומרים פוסט-סטרוקטורליסטיים על זהות, על ריבוי של זהויות. אלה חומרים טובים וחכמים מאוד, אבל אנחנו לא צריכים עוד תיאוריות על שליטה חברתית. גם פוקו היה מאוד פוליטי ואקטיבי, ואף פעם לא טען שהעבודה שלו היא תחליף לכלכלה פוליטית, לניתוח מעמדי או לניתוח של המדינה. אם נחשוב שכל דבר הוא צורה של דיכוי, נישאר משותקים.

אני מאמין בכנייה על גבי **יסודות אפשריים** (contingent foundations). אנחנו יודעים שיש בעיות, אנחנו יודעים שצריך להיות זהירים, אבל בינתיים צריך לפעול. לכן אני רוצה לפעול כאילו אני משוכנע במה שאני עושה, ובה בעת להיות פתוח לביקורת. זה מצב פרדוסלי. אבל כמו שאמר מארקס, "בני אדם עושים את ההיסטוריה שלהם, אבל הם עושים אותה [...] לא בנסיבות שבחרו בהן מרצונם" (מארכס, תשי"ב, עמ' 113). מה שקורה סביבנו נמצא בתנועה מתמדת, מכיוון שהימין משנה כל הזמן את התנאים. לכן, כיום יש נכונות גוברת בקרב חוקרי וחוקרות חינוך להביט אל מעבר לבתי הספר, אל נושאים הקשורים למדיה ולהבנה של התרבות הפופולרית. אני רואה את ההתפתחות הזאת כדבר חיובי.

כמו שאתה יודע, אני מופיע בתוכניות רדיו, ולמדתי לדבר באופנים שונים. לכן, כשיש דיון ציבורי בנושא הקשור לחינוך אני לא מדבר בשפה שכולה אקדמית. אני מופיע בתדירות גבוהה באחת מתוכניות הרדיו הארציות אצלנו ומגיב לנושאים בתחום החינוך, לדוגמה, התקפות ניאו-ליברליות על מערכת החינוך. אני מדבר כעשר דקות ואז מתקבלות שיחות טלפון באולפן – ואחד הלקחים שניתן להפיק מהן הוא שהימין תופס את החלל הציבורי של תוכניות רדיו בארצות-הברית. רוב המתקשרים הם בעלי דעות ימניות. איפה השמאל? אז אני חושב שכפעילים חברתיים עלינו ללמוד לדבר בכמה אופנים, כך שנוכל לפנות למגוון של קהלים. עלינו לזכור שאצל כל אחד יש דברי טעם, וחשוב שנוכל להקשיב לכולם ולדבר עם כולם, ולא בצורה שתדחה או תרחיק אנשים מהדיון.

האם אתה יכול לתת דוגמה של פנייה למגוון קהלים?

אין שום דבר טבעי בפנייה של אנשים דתיים לימין. וזה גם לא תמיד המצב. ישנם זרמים כמו תיאולוגיה משחררת (Liberation Theology) באמריקה הלטינית, שאני עובד איתם, ישנם "ישועים למען צדק חברתי" (Jesuits for Social Justice), יש אוונגליסטים בארצות-הברית שאומרים: "אלוהים יצר את כדור הארץ, מדוע אנחנו הורסים את יצירתו?", והם פעמים רבות די קיצוניים בנושאים פוליטיים הקשורים

לקיימות ולשמירה ולהגנה על הסביבה. לכן אני טוען שיש למצוא את הנושאים שאנחנו מסכימים בהם עם אנשים שבדרך כלל איננו מסכימים עימם, ולהיעזר בנושאים אלה כדי למשוך את האנשים אל מתחת למטרייה שלנו. זאת סיבה נוספת לכך שאני רוצה ללמוד את הימין. כיצד לדוגמה הוא פונה לפועלים, אנשי כפיים, וגורם להם להצביע עבור מישהו כמו בנימין נתניהו.

נוסף על כך, אני חושב שכעת אנחנו (החוקרים הביקורתיים) מבינים את החשיבות של פרקטיות. יש לנו תפקיד לא רק כמנהיגים, אלא כפי שקראתי לזה קודם, גם כמזכירים ביקורתיים. אחד הספרים היותר מוכרים שלי, *אידיאולוגיה ותוכנית הלימודים (Ideology and Curriculum)*, נמכר ברבע מיליון עותקים בקירוב. הוא תורגם ליותר מתריסר שפות ונבחר לאחד מ-20 הספרים המשפיעים ביותר בחינוך במאה ה-20. הוא מודפס כעת במהדורה שלישית. אבל הספר בתי ספר דמוקרטיים שהזכרתי קודם, שג'יימס בין (Beane) ואני משמשים בו מזכירים לעבודתם הביקורתית של מחנכות ומחנכים המתוארת בו, נמכר בחצי מיליון עותקים רק מהמהדורה הראשונה (שפורסמה ב-1995; ב-2007 פורסמה מהדורה נוספת). אף על פי שמדובר בספר שיש בו כמאה עמודים בלבד, הכוח שלו רב יותר.

מה שאתה אומר זה שהימין מוצלח בארגון אנשים סביב נושאים מסוימים. בספרך *לחנך על צד ימין* אתה מצייר את המפה של הגופים השונים המרכיבים את הימין בארצות-הברית ומתאר כיצד הם הצליחו להתארגן. מנגד, אתה מתאר כיצד השמאל אינו מצליח ליצור את הבריתות הללו או להסכים על בסיס מסוים על משהו שיחבר אותם. מה מונע מהשמאל להתחבר יחדיו?

אני חושב שהשמאל ניצב במבנהו הבסיסי מול פרדוקס, דילמה. כדי להיות ביקורתי חשוב שיהיו לך אמונות מוצקות. אתה גם חייב להיות מוכן לקחת סיכונים. השמאל באופן היסטורי היה מוכן, יותר מכל קבוצה אחרת, לסכן את חייו למען המטרה. זה חיוני ביותר. אחד הפרדוקסים הוא באיזו מידה ניתן להחזיק באמונה מוצקה ובד בבד להיות בעל יכולת לעשיית רפלקסיה עצמית. זה קשה כשאתה חייב לשמור על מחויבות עמוקה, בייחוד בחברה שבה אתה תמיד מותקף. אנחנו יודעים מהספרות על תנועות חברתיות עד כמה הנושא הזה מורכב. אתה צריך לעצב לעצמך זהות אקטיביסטית מצד אחד, ומן הצד האחר לשאול אילו בריתות נוספות אני יכול לכוון. כמו כן, השמאל מטבעו אינו רוצה לעזור לייצר מחדש מבנים דומיננטיים של שליטה שהימין מייצר כחלק מתפיסת העולם שלו. לכן השינוי, בעיני השמאל, צריך להיות מבוסס על דיאלוג, על ריבוי של קולות, ובחינוך זה אפילו יותר חזק. זה אורך הרבה

זמן. כמו שנוהגים לומר, הבעיה עם דמוקרטיה היא הדמוקרטיה. היא דורשת זמן. ואני לא מתבדה, יש לנו בעיה שלימין אין. יש לנו פעילים ופעילות בתחומים רבים: פמיניסטיות, פעילים נגד גזענות, אקטיביסטים למען זכויות של אנשים עם מוגבלויות, תנועות של הומואים, לסביות וטרנסג'נדרים, ותנועות דתיות – הכול באופן סימולטני. מהבחינה הזאת לימין הרבה יותר קל. כמו כן, יש כאן פרדוקס מכונן – אין פתרון קבוע. לא קל לפתור זאת.

כשאני מדבר על יצירת בריתות היברידיות (סביב ערכים המזוהים עם השמאל), אני לא מתכוון שבהכרח יהיו שם אנשים שנמצאים כרגע מתחת למטרייה הימנית. כמו שאמרת, היום אפשר יותר ויותר למשוך אקטיביסטים דתיים, במדינה שלי, ובשלך, ולהעבירם מהמטרייה הימנית למטרייה השמאלית. יש פעילים נוצרים אקטיביסטים בארצות-הברית שטוענים שישו היה קומוניסט, ואנשים שאני עובד איתם בברזיל, חברי התנועה לתאולוגיה משחררת, אומרים: "ישו היה קומוניסט, וגם אני כזה". אז אני לא חושב שהימין הוא בגדר זהות ראשונית עבור אנשים דתיים. התנ"ך מדבר יותר על עוני מאשר על הומוסקסואליות, ואף על פי כן הדתיים הימניים בארצות-הברית שוכחים את הציוויים כלפי העניים ומתרכזים בחטאים של ההומוסקסואלים. לכן, אחד הטיועונים שלי הוא: "בואו נתכונן באלמנטים של ההיגיון הבריאי שקיימים אצל אנשים ושמאפשרים לימין להתחבר אליהם". וההתחברות הזו היא לא לטיפשות אלא להיגיון. כמו שאתה לימדת אותי, הקהילה האולטרה-אורתודוקסית (החרדית) בישראל היא בין העניות ביותר בחברה הישראלית. אין לי אשליות בעניין הזה. אני לא טוען שאפשר למשוך את כל הדתיים להצטרף לברית מעמדית. אבל מדובר במיקום מעמדי שעלינו להבין אותו.

לרוע המזל, לא למדנו כיצד ליצור את מה שהימין עושה, את הבריתות הללו, שאני מכנה בריתות נטולות מרכז. סבא שלי, שהיה עובד טקסטיל ומעולם לא סיים בית ספר יסודי אבל היה מבריק והיה אקטיביסט, היה נוהג לספר בדיחה, שכשהשמאל נעמד בשורה של כיתת יורים, הוא נעמד במעגל (ולכן חבריו יורים אלה באלה במקום במטרה)... אנחנו אומרים: "זאת התשובה הנכונה, אני לא צריך להקשיב לך – הכול מעמדי. אחרי המהפכה נגיע לנושאים אחרים שקשורים לגזע, שקשורים למגדר". אבל המהפכה אף פעם לא נגמרת.

כשאתה אומר "בואו לחסות תחת המטרייה שלי", אתה בעצם מציע לשבור את ההפרדה המקובלת בין ימין לשמאל. במילים אחרות, אתה טוען שיש מטריות רבות שאנחנו, אנשי השמאל, צריכים להסכים לאחוז עם שותפים מגוונים, כולל כאלה שבאים מהימין.

אני משתף פעולה עם קבוצות שונות, ואני לא תמיד בטוח אם זה חכם או לא לעשות זאת. בארצות-הברית אנחנו לא רק מעבירים את בתי הספר לשוק הכלכלי, אנחנו גם מוכרים ילדים. יש לנו מה שניתן לכנות "תוכנית לאומית פרטית". היא נקראת "ערוץ 1" (channel 1), והמסר שלה הוא שבשל המשבר הכלכלי בתי ספר צריכים לפטר מורות למוזיקה ולאמנות, ושאינן באפשרותם לקנות ציוד כזה או אחר. ברוח זו, תאגיד הענק הזה – כלומר, ערוץ 1, שנמצא בבעלותם של מנהלי קרנות גידור (hedge funds)⁹ מציע כך: "נתקין לכם אנטנת צלחת לקליטה לוויינית, נעניק לכם טלוויזיות לכיתות, מכשירי די-וי-די – הכול בחינם. ציוד בשווי של כ-50 אלף דולר לכל בית ספר. וניתן לכם בחינם גם עשר דקות של חדשות מקומיות ולאומיות". כל זאת, כשזווית המבט שלהם היא של פוקס ניוז, כלומר תכנים מאוד שמרניים. הקריינים יודעים לפנות לצעירים, הם מתלבשים ומדברים בצורה מאוד "קולית" בדרך ששוכה את לב הנוער. ערוץ 1 זה נמצא ב-43% מכל חטיבות הביניים והתיכונים הציבוריים והפרטיים בארצות-הברית. בתמורה לחדשות ולציוד החינמיים (וכמובן הטיעון הנלווה הוא שאנחנו חייבים להיות תחרותיים ולהכיר את העולם, ולכן החדשות נחוצות), דורש התאגיד לשדר בסמוך לכל מהדורת חדשות שתי דקות של פרסומות: נייקי, קוקה קולה, פפסי קולה, בורגר-קינג, פיצה האט.

מקדונלד'ס...

מקדונלד'ס לא. הם אומרים שהם לא עושים רווחים על גבם של ילדים [שנינו צוחקים]. על כל פנים, החוזה אומר: "אתה מקבל את הציוד הזה בחינם, אך זכותנו לפקח על הנעשה". ישנם מפקחים שמסתובבים בין בתי הספר ומוודאים שהטלוויזיות באמת דלוקות ושהתלמידים אכן צופים בחדשות ובפרסומות. כלומר, התלמידים חייבים, מכוח ההסכם החוקי, לצפות בערוץ 1 כמה פעמים בכל יום. מכיוון שאנחנו לא מוכנים לשלם שכר הוגן למורות ולמורים, בית הספר נאלץ לחתום על חוזים כאלה

9 קרן גידור היא קרן המיועדת להביא רווחים בכל תנאי השוק, גם כשהשוק נמצא בירידה, על ידי שימוש במגוון אמצעים ה"מגדרים" את הסיכון שהקרן תפסיד.

עם השטן. בשביל בית הספר זה קרש הצלה אחרי שקוצצו לו תקציבים, אבל זה נעשה על ידי מכירת הילדים למפרסמים.

יצרתי ברית עם קבוצות דתיות שמרניות שחושבות שיש צדק בדבריי כשאני אומר שאסור לנו לעולם למכור את ילדינו ולהפוך אותם למטבע עובר לסוחר. אם אנחנו רוצים חינוך איכותי, חייבים לשלם בעבורו. אנחנו נותנים הקלות במס והנחות למיליארדרים כדי שיוכלו להעביר את פעילויות הייצור שלהם למדינות אחרות, לפטר עובדים מקומיים ולנצל בצורה בוטה פועלים במדינות עולם שלישי, אבל לשלם תשלום הוגן למורות שלנו – זה לא. אסור להתיר את ערוץ 1. ובנקודה זו יצא לי להתחבר עם מנהיגה של אחד הארגונים השמרניים הדתיים האגרסיביים ביותר בארצות-הברית שאמרה: "אני שונאת את ערוץ 1. ילדים נכראו בצלם אלוהים, אלוהים מביט עליהם מלמעלה וחושב שזה חטא". חשוב להבהיר: היא חושבת שאני קומוניסט חסר אל; לי ברור שעמדותיה אינן בשמאל הפוליטי. אבל יצרנו ברית טקטית שמאפשרת לנו להפריע לצורות שונות של ניאו-ליברליזם למכור ילדים. עליי להיות זהיר כאן, וחשוב לי להשקיע מחשבה בשאלה כיצד זה נראה שאני משתף פעולה עם גופים ונותן לכאורה לגיטימציה לאנשים שאומרים שנשים צריכות להיות רק בבית, שהמורות בבתי ספר ציבוריים אינן די דתיות ושקפיטליזם הוא כלכלת אלוהים כמובנו המילולי של הביטוי. אבל שנינו חושבים שערוץ 1 הוא דבר רע. לכן יצרנו את הברית הזאת, שמטרתה לסלק את התוכנית הזאת מבתי הספר, ובעקבותיה יש עשרות מחוזות חינוך במערב התיכון שערוץ 1 אינו פועל עוד בבתי הספר שלהם. מצד אחד, הברית הזאת טורדת את מנוחתי. מן הצד השני, אני רואה בה ניסוי. חלק מהפעילים, הדתיים הימניים שקודם ראו בנו חוטאים ולא הקשיבו לנו, עכשיו מקשיבים לי ולאחרים, ומקשיבים גם לטענות ביקורתיות שיש לנו על תוכנית הלימודים, ועל תביעתנו להעניק כבוד למורים – כל זאת אחרי שקודם לכן הגישה של רבים מהם הייתה, ואני מצטט אחד מהם, "מורים הם שליחי השטן".

לכן חשוב לי לעשות ניסיונות כאלה, ליצור בריתות לא שגרתיות ולברוק אם אני יכול למצוא אסטרטגיות שיעזרו לשבש את התנהלותן של צורות ניאו-ליברליות במקרה זה, וניאו-שמרניות במקרים אחרים, ובו בזמן יעניקו לאנשים הנמצאים בימין הפוליטי הזדמנות לזוז שמאלה. אני יודע שהוטחה בי ביקורת בגלל זה, ואני גם מבקר את עצמי על כך. השאלה היא מהם הגבולות של בריתות כאלו. אין ספק, שבריתות היברידיות מכילות גם סתירות פנימיות, אבל חשוב בעיניי לקחת סיכונים כדי לשנות את המצב הקיים.

רציתי לשאול על בתי הספר בארצות-הברית אחרי הניצחון של אובמה והציפיות שנוצרו בעקבותיו. מה השתנה שם בתחום החינוך בעקבות הרפורמה שהוא הנהיג, "מרוץ לצמרת" (Race to the Top, RTTT), שהחליפה את "אף ילד לא נשאר מאחור" (No Child Left Behind, NCLB) מבית מדרשו של בוש?

ראשית, אני השתתפתי בקמפיינים לאובמה. היו לי דמעות בעיניים כשהוא נבחר. זה הנשיא השחור הראשון שיש לנו. שמע, אני למדתי להיות מורה תוך כדי עבודה. לא היה לי תואר כשהתחלתי ללמד. הפעילות הראשונה שלי בהוראה היתה בדרום ארצות הברית; הייתי מעורב שם בתנועות שלימדו ילדים שחורים כיצד להילחם לשם פתיחה מחדש של Freedom Schools.¹⁰ לכן, עבורי, כאב לילד שחור, להביט על הכתרתו של נשיא שחור בימי חיי היה מרגש מאוד. גם בעיני בני היו דמעות כשזה קרה. לא משנה מה אובמה עשה בפועל כנשיא, את ההישג המהפכני הזה אי אפשר לבטל. אולם, בכל הקשור לחינוך, ומבחינות נוספות, אובמה הוא אכזבה. אני רוצה להזכיר שמהשנייה הראשונה, הימין, ששולט במדינה שלי, אמר: "אנחנו נחסום כל ניסיון של אובמה למנות אנשים חדשים". לכן עדיין יש ועדות רבות שלא מינו להם נציגים. אני רוצה לזכור זאת בשעה שאני הולך לבקר את אובמה. אתה לא יכול לבקר את אובמה מבלי שתזכור את כוחן של תנועות הימין. אחד העיתונים הוותיקים והמרכזיים של השמאל בארצות הברית, "The Progressive", שאל אותי כיצד עלינו להתייחס אל RTTT. לדעתי, עלינו לבדוק מה התוכנית עושה ומה אינה עושה.

אבל לפני כן אומר משהו על NCLB. זאת הייתה פשרה ימנית מבריקה שהצליחה להכיל, באופן רטורי, אלמנטים של ימין ושמאל. אין לנו מבחני חובה לאומיים ואין לנו תוכניות ליבה מחייבות. מכיוון שכל מדינה רשאית לבחור את תוכניות הלימוד שלה, בפועל תוכניות הלימוד שלנו הן ספרי הלימוד הקיימים, ואלה נשלטים על ידי השוק. כדי להבין את תוכניות הלימוד בארצות-הברית חייבים לדעת כיצד עובדת כלכלה פוליטית. רק ב-22 מדינות בארצות-הברית, ביניהן טקסס ופלורידה, המדינה קובעת באופן גורף באילו ספרים מותר להשתמש [בשאר המדינות קיים חופש רב יותר ובחירת ספרי הלימוד היא ברמה המקומית]. יש ועד מנהל שממונה בצורה פוליטית, חלק ממנו מורכב מנציגים נבחרים שלרובם לא כל כך אכפת מה קורה שם, ומה שקורה בפועל זה שהימין נוטה לשלוט בתהליך בחירת הספרים.

10 בתי ספר אלטרנטיביים לשחורים שנוסדו בעיקר בדרום ארצות הברית בשנות השישים ביוזמת התנועה לזכויות האזרח, במטרה לקדם שוויון בין שחורים ללבנים.

מכיוון שבטקסס קונים בבת אחת שלושה מיליון ספרי מתמטיקה או ספרי לימוד לשפה, ומאחסנים אותם במחסנים (אגב, קנדי נרצח מירייה שבאה ממחסן ספרים כזה), מוציאים לאור יפרסמו רק ספרים שהוזמנו בטקסס. משום שאם אתה מוכר שלושה מיליון עותקים של ספר לימוד לקריאה, לדוגמה – זה מאוד רווחי. בצורה הזאת, תוכנית הלימוד ברחבי ארצות-הברית נקבעת בעצם על יד טקסס, קליפורניה ופלורידה, כולן מדינות בעלות מספר תלמידים רב, ובכולן ספרי הלימוד נקבעים ברמת המדינה. אבל טקסס ופלורידה הן גם בין המדינות היותר שמרניות בארצות-הברית. בקליפורניה הסיפור קצת שונה, זו מדינה מורכבת יותר, אבל אל תשכח שרייגן ושוורצנגר היו מושלים שם, כלומר מדובר במדינה שיש בה השפעה רבה לימין. כך או כך, חשוב להבין שטקסס מאוד חשובה בהקשר של מדיניות החינוך, מכיוון שספרי הלימוד נכתבים ברוחה, ומה שטקסס עושה מועתק במדינות אחרות בכך שהן רוכשות את הספרים שהוזמנו בטקסס, בגלל מחירם הזול.

פרויקט NCLB היה המדיניות של בוש כשהוא היה מושל טקסס, והוא הצליח לנצח שם מכיוון שאמר שבתי הספר הציבוריים הופכים למקום גזעני. בוש הציע לנתח את תוצאותיהן של בחינות ברמה הארצית אחרי שמבודדים את הציונים של כל קבוצה – אפרו-אמריקאים, תלמידים דוברי ספרדית, תלמידים עם לקויות, תלמידים שחיים מתחת לקו העוני וכיו"ב. כך יהיה אפשר לדבריו לבדוק מהם ההישגים של כל אחת מהקבוצות ולדאוג לכך ש"אף ילד לא נשאר מאחור". ההצעה זכתה למחאות כפיים גם מצד אנשים שנמצאו במרכז-שמאל בטקסס. הוא הצליח לזכות בקולם של כמה חברי קונגרס מאוד חזקים שנמצאו במרכז-שמאל כמו טד קנדי, שאמרו, "מצוין, כבר אי-אפשר יהיה להחביא את התוצאות ואת העובדות בנוגע לתלמידים". וכך החוק עבר. הימין הוא תמיד מאוד טקטי. הצעד הראשון של בוש היה לערוך מבחן שיראה שבתי ספר ציבוריים נכשלים. נבחנו רק שני נושאים: מתמטיקה וקריאה. בקריאה לא התייחסו לאוריינות או לשפה, אלא רק לקריאת המילים והיגיון (phonics). לא נבחנו כלל אמנות, מדעים, ספרות וכיו"ב. בעקבות המבחן, בתי הספר יכלו לקבל אחד משני ציונים: עובר או נכשל. מהר מאוד כ-80 אחוז מבתי הספר הוגדרו כנכשלים. באותו זמן נעשו כמובן קיצוצים נרחבים בתקציב החינוך.

כשאובמה הגיע לשלטון הוא הצהיר ש-NCLB היא אסון, ומינה לשר החינוך את מי שהיה מפקח כושל בשיקגו. מורים שנאו אותו, הקהילה השחורה לא אהבה אותו, אבל הוא חבר של אובמה, אדם מאוד חזק שיוודע לדבר בצורה אלגנטית, ובמקום לפרק את NCLB הוא בנה עליה תוכנית חדשה, RTTT, שבמרכזה הרעיון

של בתי ספר הפועלים ברישיון (Charter Schools)¹¹ ושל אפשרות בחירה בין בתי ספר בתוך המערכת הציבורית – כך שלכאורה זה לא עניין של הפרטת בתי ספר. כנשיא שחור, אובמה יודע מהי המשמעות של הפרטה – פחות כסף לבתי ספר המשרתים אוכלוסיות מוחלשות ובריחה של החזקים (לרוב הלבנים) מבתי הספר הציבוריים. אלא שבפועל, התוכנית החדשה לא פתרה את הבעיות שיצרה זו שקדמה לה: ראשית, הבעיה עם בתי הספר ברישיון היא שחלק מהם פועלים למטרת רווח, כך שההפרטה מוברחת פנימה כסוס טרויאני. שנית, כדי לקבל כסף פדרלי, שזה הגזר של התוכנית, מדינות נדרשות להתחרות ביניהן על בסיס הפרמטר של רמת המורים. כיצד מעריכים מורים על פי ה-RTTT? לא על פי שיעור הנשירה או שביעות הרצון של התלמידים, אלא על פי החלק הגרוע ביותר של NCLB – תוצאות המבחנים. להלכה, RTTT אומרת שניתן להעריך מורים על פי פרמטרים נוספים, אולם בעיתות של משבר כלכלי, אנחנו יודעים שאין אומה בעולם שלא תשתמש בתוכנית להערכת מורים על פי מבחנים, ושהמבחנים לא יהפכו בהן להיות הזנב שמכשכש בכלב [ההוראה]. כלומר, המבחנים הם שמעצבים ומדריכים את ההוראה. התוצאה היא שאותן תופעות שהתרחשו בתקופת ה-NCLB מתרחשות כעת, בעידן ה-RTTT. תוכניות הלימוד נקבעות על פי הבחינה, ולכן מורים משנים תוכניות לימוד ונמנעים משיעורים יצירתיים, כדי ששיעוריהם יתאימו לבחינה ויעלו את הציון. כל מה שיצירתי יותר הולך לאיבוד.

בעיה נוספת שנוצרת בעקבות ה-RTTT היא, שנפגעת יכולת ההתארגנות של המורים והמורות. מכיוון שהכול מבוסס על תוצאות מבחנים, אין כל משמעות ליכולת של מורים ומורות לבנות את תוכניות הלימוד. מלמדים למבחן ומשתמשים בספר הלימוד שבנוי למבחן. אצלנו בוויסקונסין יש מערכת הערכה מאוד דמוקרטית ומתקדמת של מורות ומורים. אין מבחן ארצי. מה שמתקיים זה "סטנדרטים מלמטה" כלומר הערכת המורות לא מגיעה מלמעלה בצורת מבחן ארצי אלא מהשטח. אולם, אם המדינה רוצה להתחרות על קבלת תקציבים פדרליים – וכסף תמיד נחוץ – יש להעריך מורים על פי תוצאות המבחנים. ואכן, לא קיבלנו את הכסף. ואם לחזור לבתי הספר ברישיון, אין שום הוכחה לכך שהם טובים יותר. בהרבה פרמטרים הם אפילו גרועים יותר, לדוגמה, הם הרבה יותר סגרגטיביים.

11 Charter Schools הם בתי ספר המקבלים מימון ציבורי אך אינם כפופים לחוקים שאליהם כפופים בתי ספר ציבוריים אלא למה שמופיע ברישיון הקונקרטי שקיבלו. מבחינות רבות הם דומים לבתי ספר מוכרים שאינם רשמיים בארץ, ולרוב יש להם אפשרות לבחור את תלמידיהם.

הזכרת את ספרך החדש, האם יכול החינוך לשנות את החברה?¹² תוכל לספר מעט עליו?

ג'ורג' קאונטס (Counts), שהוא דמות איקונית בחינוך בארה"ב, כתב ב-1932 – בשיאו של המשבר הגדול, הדומה בעוצמתו למשבר שאנחנו נמצאים בו כיום – פמפלט שלא נס לחו. כותרתו היא *האיזוץ בית הספר לכנות סדר חברתי חדש?* (Counts, 1932), ובו הוא דוחק במורים להוביל שינוי למען חברה קולקטיביסטית יותר. קאונטס טען כי בתי הספר נשלטים על ידי כוחות דומיננטיים, וכי תוכנית הלימודים משקפת ידע של קבוצות דומיננטיות. הוא קרא למורים ולמנהלים לפעול כמנהיגים ולשנות זאת. הספר מאוד חזק, ורטורית מאוד משכנע. כשכתבתי את הספר שלי רציתי לענות על השאלה של קאונטס עבור הדור הזה, ואולי גם עבור הדור הבא.

חלק נכבד מהדברים שכתבתי בעבר נוגעים לחוזקות ולחולשות של ספרו של קאונטס. אני אוהב את הספר, אני משתמש בו בסמינר שלי ומבקש מכל הסטודנטים שלי לקרוא אותו. יש בו רטוריקה מדהימה. אבל, הוא יוצר את הבעיה, לא פותר אותה, כי הוא גורם להניח שחינוך אינו חלק מהחברה. מהי החברה? עבור הרבה אנשים, התשובה מתמצית בכלכלת העבודה השכירה (paid economy). תפיסה מסוג זה מטרידה את מנוחתו. זה אומר שאנחנו לא נאבקים נגד אותם אתרים שהם תרבותיים, אנחנו לא נלחמים על השכל הישר (common sense), על זהות, על המדינה, על מדיניות ציבורית, על המרחב הפוליטי. אם הדרך היחידה להעריך בית ספר ואת המאבקים המתרחשים בו היא רק דרך המבט הצר הזה, דרך השפעתו על הכלכלה, זו נוסחה בדוקה להיעדר פעולה. וזה מדאיג אותי, מכיוון שזה אומר למורות ולמורים, לעובדים קהילתיים ולפעילים קהילתיים כי מאחר שהעבודה שלהם אינה משפיעה על כלכלת העבודה השכירה – היא אינה חשובה. קשה לי לחשוב על דרך שמעכבת יציאה לפעולה יותר מדרך זו. זה גם אומר שחינוך אינו חשוב.

זה אפוא המקום לומר, שבתי ספר שייכים לכלכלה לא פחות מאשר בתי חולים, מקדונלד'ס, משקים חקלאיים, חנויות או עבודה ביתית – בשכר או ללא שכר. בתי ספר הם מקומות עבודה. מורות ומורים עובדים בהם. אנשי ניקיון עובדים בהם, אנשי מנהלה ומנהלים ומנהלות עובדים בהם, ובארצות-הברית גם מבשלות ומשגיחים במעברי חציה עובדים בהם. מתקיימים שם יחסים מעמדיים. בארצות-הברית, הנשים שמבשלות הן לרוב נשים עניות הבאות מקהילות של מיעוטים. הן לא זוכות להרבה כבוד, ושכרן זעום. יש יחסים הקשורים בהיבטים של גזע בבתי

12 Apple, 2012.

הספר. מזכירת בית ספר היא כמעט תמיד אישה. בבתי הספר היסודיים יש רוב של מורות ולא של מורים. יש כאלו הטוענים "נו, כל אחד יכול ללמד". אבל אני בא ואומר, שגם אילו כל הטענות הללו היו נכונות, המאבקים בבתי הספר סביב איגודי עובדים עדיין משפיעים על הכלכלה. זה די חשוב, כי זה אומר שאיגודי מורים הם דבר חיוני. וזה גם אומר, ואולי זה קצת פשטני, שיש מקום לבתי הספר גם אם אנחנו מביטים רק על כלכלת העבודה השכירה. זה יוצר כבוד לאנשים האחרים שעובדים בבניין בית הספר. במשרד החינוך יש מי שמנקים את המשרדים, ואני יכול להבטיח לך שאני יודע מה צבע עורם. לכן, יש לשנות את יחסי העבודה בתוך הדבר הזה שנקרא חינוך, ואני לא מתכוון רק בבתי הספר, אלא גם במשרד החינוך, גם ביחידת הבחינות וההערכה, וכדומה. מהו תפקידן של המנקות? מהו תפקידן של המזכירות? האם ניתן להן כבוד?

בתי ספר הם גם מקום שנותן לגיטימציה לידע. יש להם עצמאות מסוימת. ידע הנלמד בבית הספר הופך להיות ידע רשמי. וידע זה נותן לגיטימציה לתנועות חברתיות מסוימות, לקבוצות דומיננטיות בחברה ולכוח שיש להן, וגם יכולת הכפפה לכוח זה. אבל בה בעת הוא נותן לגיטימציה לקבוצות הבאות מלמטה ומנסות להיאבק. אפשר להתבונן בהיסטוריה של מאבק הנשים לשוויון דרך בתי הספר היסודיים. כך גם בנוגע למאבקים של אנשים על כיסאות גלגלים, עיוורים וחירשים. קבוצות שונות נאבקות על הדרך שבה הן מיוצגות, מאבק שמבקש לתת להן לגיטימציה בחברה הרחבה. זהו מאבק על הידע הרשמי, אבל גם על ידע שנחשב לפופולרי. אני מושפע מעבודתה של ננסי פרייזר (Fraiser) ומהטענה שלה שיש שני מבנים – פוליטיקה של חלוקה ופוליטיקה של הכרה. פעמים רבות נראה כי הם נוגדים זה את זה, אבל אני רוצה להביט בשני תחומים אלו כמשלימים זה את זה. יש עבודות נהדרות, לדוגמה, הספר *שוויון אֶפְקְטִיבִי של קטלין לינץ', ג'ון בייקר ומורין ליונס* (Lynch, Baker, & Lyons, 2009), הטוען ששוויון אֶפְקְטִיבִי אין פירושו רק ייצוג, אלא עצם מבנה החברה, ולכן, כל מוסד שאינו מאורגן סביב הכבוד או האכפתיות (caring), הוא פגום – ומדובר במבנה, לא ברגשות. אלה הם טיעונים רציניים בעיניי. לכן בחלק הראשון של ספרי אני מציג את המושגים הללו – פוליטיקה של חלוקה ופוליטיקה של הכרה – ומקשר אותם, לדוגמה, לרעיונות פמיניסטיים על אכפתיות ולעבודה הכרוכה בכך; למאבקים סביב תרבות; למאבקים סביב כבוד. כולם כמובן קשורים למאבקים כלכליים.

לסיום, אני רוצה לשאול אותך: מה זה בשבילך לבקר בישראל ומה למדת מביקורך?

יש לי יחסים מורכבים עם ישראל/פלסטינה. אני יהודי. לא מתקבל על הדעת שלא יהיו לי רגשות שנגזרים מההקשר של היותי יהודי. כמו הרבה אנשים אחרים, גם אני איבדתי קרובי משפחה בשואה. אבל בד בבד עם זה אני חילוני; יש לי מחויבות עמוקה לצדק חברתי, וזה לא נותר ברמה הרטורית. יש לי דאגות עמוקות בנוגע לסגרגציה המתקיימת כאן. יש לי דאגות עמוקות בנוגע לדרך שמדיניות התקצוב הנוכחית שומרת על הסגרגציה הזו. יש לי דאגות עמוקות בנוגע לכיבוש ובנוגע לחוסר הרצון להתמודד איתו בצורה אמיתית וכנה. וזה כואב לי אפילו יותר, מכיוון שכל קבוצה שסבלה במשך אלפי שנים מדיכוי חייבת להיקרא לסדר על פעולותיה שלה ולהיות אחראית להן – למשל, למה שקורה בכלא הענק ביותר בעולם, עזה. אני רוצה להיות כן. הסכמתי לבוא לכאן בכמה תנאים, ובראשם שההרצאות שלי יינתנו גם לפלסטינים ישראלים ולקבוצות מיעוט אחרות, עד כמה שזה אפשרי. יש לי אתיקה מסוימת שמלווה בכמה קונפליקטים פנימיים. בשבילי, להיות יהודי זה להיות מחויב כל חיי למאבק למען צדק חברתי במובן הרחב ביותר של הביטוי הזה. אני מניח שיש מי שיבקר אותי, אבל זה מי שאני.

מה שהבנתי מהביקור כאן, זה המורכבות. מבחור נראה שמדובר במאבק של שני צדדים, אבל זה מורכב יותר. הייתי בר-מזל לפגוש עמיתים וללמוד מהם דברים שהייתי פחות מודע להם. למשל, על הקהילה הברדווית. מורכבות יכולה להוביל לשיתוק, ואני חושב שזה בדיוק מה שקורה. אבל אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו שיתוק. בכל פעם שאני בא לכאן, וזה לא קורה הרבה, אני חש שאני מבין פחות. כשאני חושב שאני מבין חלקים ממה שקורה כאן, נראה לי שישאלה היא ניסוי. השאלה היא ניסוי של מה, עבור מי ועל ידי מי. באחד מבתי הספר שביקרתי בהם [ביאליק-רוגוזין בדרום תל אביב, שלומדים בו בעיקר ילדים של מהגרי עבודה] מדברים כמעט 50 שפות. אנחנו צריכים להבין שאנחנו חיים באימפריות כלכליות. אני מאוכזב, בלשון המעטה, מהדרך שבישראל מתייחסים לאנשים מאפריקה, הן יהודים שהיגרו מאתיופיה, הן פליטים כלכליים ופוליטיים. כשאני רואה בפארקים בדרום תל-אביב פליטים מסודן או מדארפור ואת אופי חייהם כאן, וכשאני רואה את עליית הסיכויים של גירוש ילדים מכאן, ילדים שאת רוב חייהם הם עברו בתל אביב או במקום אחר בישראל, אני רק יכול לומר שזה מכעיס אותי. אלו ילדים שנמצאים מולך, לא טקסט. בזמן שהייתי פה דיברתי עם מורות ומנהלות די והותר כדי להבין שאין סיכוי שהן ישעו לבקשה האומרת, "תקדישו פחות זמן ומאמץ לילדים הללו, כי הם פה באופן זמני והם מועמדים לגירוש".

אחד הדברים שלמדתי הוא שלא משנה מה אגיד בזמן ביקורי בישראל, יש כבר אנשים שאומרים את זה כאן ועכשיו. אני אולי יכול לומר זאת בקלות רבה יותר מאחרים, כי בקרוב אהיה על מטוס בדרך חזרה לארצי. וזאת תחושה מוזרה, שהנה יש לי – אדם ידוע ובעל פריבילגיות – המקום והיכולת לדבר על הנושאים האלה, כלומר יש לי קול, אבל ה"קול" תיכף נוסע מכאן. אנשים נימוסיים דיים להקשיב לי גם אם אינם מסכימים. אין דבר שאמרתי שלא נאמר קודם. השאלה היא הקול של מי נשמע, מהי הפוליטיקה של הקול, ומי שולט בניסוי. יש תחושה שבישראל יש קולות רבים שמדברים, אבל לא כולם נשמעים.

דבר נוסף שחשוב לי לומר, ואשר מתקשר לחינוך, הוא שביקרתי בכמה בתי ספר ובמוסדות להכשרת מורים והגעתי למסקנה שמתרחשים כאן דברים מדהימים. לדוגמה, התוכנית לחינוך לצדק חברתי, סביבתי וחינוך לשלום במכללת סמינר הקיבוצים. זה מאוד מאוד חשוב. חלק מהחשיבות של זה היא להיות מסוגלים להציג אלטרנטיבות לצורות ניאוו-ליברליות. באותם חללים, או סדקים, יש מורות, מנהלות ומחנכות בתוכניות להכשרת מורים, שמוכנות לשאת בסיכון רב. והן מראות שניתן לעיתים, בתנאים קשים ביותר, לבנות חינוך ראוי לשמו. כשהאזנתי באחת ההרצאות לדבריו של שר החינוך [גדעון סער], וכשהאזנתי לקולות ממסדיים אחרים, הבנתי מהם סדרי העדיפויות החינוכיים של השלטון הנוכחי, התרבות של מי תקבל עדיפות, מה לא יהיה אפשר לומר בפומבי בבתי ספר וכן הלאה. מצב זה מגביר את חשיבותן של אלטרנטיבות.

ראיין: אסף משולם

רשימת מקורות

מארכס, קרל (תשי"ב). השמונה עשר בברימאר של לואי בונאפארט. בתוך קרל מארכס ופרידריך אנגלס, *כתבים היסטוריים* (כרך ראשון) (עמ' 107-198). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

Apple, Michael W. (2012). *Can education change society?* New York: Routledge.

Apple, Michael W. (2001/2006). *Educating the "right" way: Markets, standards, god and inequality*. New York: RoutledgeFalmer.

Apple, Michael W. (1979/2004). *Ideology and curriculum*. London: Routledge & K. Paul

Apple, Michale W. (1993/2000). *Official knowledge*. New York: Routledge.

Apple, Michael W., & Beane, James A. (Eds.) (1995/2007). *Democratic schools*. Alexandria, Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.

Boal, Augusto (1979). *Theater of the oppressed*. New York: Urizen Books.

Bowles, Samuel., & Gintis, Hebert. (1976). *Schooling in capitalist America*. London: Routledge.

Counts, George (1932). *Dare the school build new social order?* New York: John Day.

Lynch, Kathleen, John Baker, and Maureen Lyons (2009) *Affective equality: Love, care and injustice*. London: Palgrave Macmillan.

